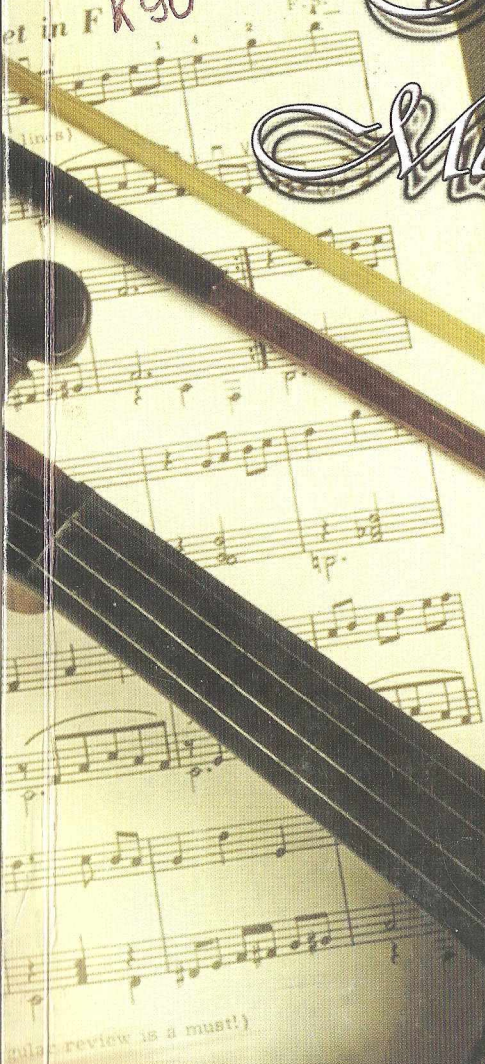

378.147:78(082)

K 90

Зульта Мистецтво Добіта

Випуск 2

ХУДОЖНЯ МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються особливості художньої мови різних видів мистецтва та засоби її впливу на формування естетичної свідомості особистості.

Характерною ознакою нашого часу є зростання ролі мистецтва в суспільстві. Тому невід'ємним компонентом шкільної освіти та виховання стає викладання мистецьких дисциплін як дієвого чинника духовного збагачення підростаючого покоління. Мистецтво в школі покликане залучити учнів до скарбниці художньої культури, забезпечити формування їхньої естетичної свідомості, розвиток творчого потенціалу, емоційної чутливості, вміння аргументовано оперувати мистецтвознавчими поняттями.

Виконання цих задач потребує певного досвіду розуміння мови мистецтва, її особливостей залежно від конкретного виду художньої діяльності, адже від цього залежить результативність виховного потенціалу мистецтва. Відповідно, за *метою даної статті* нами було поставлене завдання розглянути основні мовні аспекти різних видів мистецтва та особливості впливу художньої мови на формування естетичної свідомості особистості.

При вирішенні поставленого завдання ми спиралися на досягнення сучасної вітчизняної і зарубіжної педагогічної думки в галузі естетичного виховання. Зокрема, на роботу П. О. Білецького "Мова образотворчих мистецтв", де розглядаються особливості таїни впливу творів мистецтва на почуття і свідо-

мість людей; даються відповіді на питання, чому ми захоплюємось творами, далекими за змістом від сьогодення, що таке художній образ і в чому полягають основні закономірності його сприйняття.

Відчутну допомогу ми знайшли в книзі Б. Неменського "Мудрість краси", в якій автор торкається дискусійних питань естетичного виховання взагалі і сприйняття творів мистецтва школярами, дає практичні поради щодо викладання мистецьких дисциплін в сучасній загальноосвітній школі [8].

Корисними для нас стали посібники С. Л. Бучинського "Основи грамоти з образотворчого мистецтва" [2], М. Г. Дейнеки "Уроки образотворчого мистецтва в 6 класі" [3], В. С. Кузінної "Методика викладання образотворчого мистецтва в 1-3 класах" [6]; І. І. Ейляш "Балет народів СРСР" [4] та ін.

В названих посібниках питання організації навчально-виховної роботи щодо вивчення творів живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва подаються в аспекті закономірностей сприйняття мови цих видів мистецтва.

Книга Д. Б. Кабалевського "Про трьох китів та інші цікаві речі" [5] ґрунтується на бесідах композитора про музику, які він протягом ряду років вів на радіо. В книзі приділяється багато уваги зв'язку музики з літературою, живописом і розкриті основні закономірності сприйняття художньої мови цих видів мистецтва. Цікава в цьому плані і робота Л. С. Кузнецовської "Бесіди про образотворче мистецтво та архітектуру. Про мову архітектури, скульптури, живопису" [7]. Книга знайомить з видатними пам'ятками вітчизняного і зарубіжного мистецтва, особливостями художньої мови різних видів мистецтва та закономірностями їх сприйняття. Матеріали посібника можуть бути використані в роботі з учнями загальноосвітньої школи на уроках літератури, історії, образотворчого мистецтва і в позакласній роботі.

Дуже давно Арістотель говорив: “Необхідно впливати на молоде покоління мистецтвами трьох родів: за допомогою фарб і образів, за допомогою голосу і слова, за допомогою гармонії і ритму” [Цит. за: 4, 58].

Минуло багато часу. Але й зараз однією з актуальних проблем педагогіки є комплексний підхід до виховання молоді засобами мистецтва з урахуванням особливостей різних його видів.

Мистецтво, як і вербальна мова, є засобом спілкування людей, є специфічною мовою, яку ми називаємо художньою. Особливості художньої мови в тому, що вона діє перш за все на людські почуття і всі свої функції виконує під гаслом естетичних переживань: ідея втілюється в мистецтві в таких формах, які збуджують емоції, активізують уяву людини, викликають особливі переживання, які називають естетичними. Вони виникають в процесі сприйняття творів мистецтва. Під час естетичних переживань відбувається дійсно диво: читаючи, ми бачимо те, чого немає перед очима, звуки музики викликають захоплення, картини митців надихають на роздум, пластика та грація артистів танцювального жанру милує око тощо. Естетичні переживання підносять людину, розвиваючи її уяву та інтелект.

Мистецтво збагачує наш духовний світ і розвиває естетичні почуття тільки якщо ми готові до спілкування з ним, що передбачає здатність розуміти його мову. Адже мовою мистецтва можуть бути висловлені невимовні почуття, глибокі переживання, які звичайною мовою не пояснюються. Для висловлення “невимовних почуттів” стає в пригоді тільки “чарівна мова”, якою володіють майстри мистецтва. Чим доступніша ця мова для нашого розуміння, тим краще і глибше розуміємо ми художній твір, а через нього і самих себе, і людське життя, і світ в цілому.

Найважливішим поняттям для розуміння мови мистецтва є поняття художнього образу. Мистецтво визначається як мис-

лення в образах. За допомогою осягнення образу ми пізнаємо природу мистецтва. Не випадковим є і те, що поняття “художній образ” перетинається з поняттями “відображення”, “зміст”, “форма”, “твір мистецтва”. Створення художнього образу – це складний творчий процес, який починається від образно-сміслового задуму і завершується втіленням його в предметних знакових структурах, а також репродукуванням під час сприйняття мистецтва. Художній образ – це своєрідна ланка, що поєднує реальний світ та його репрезентацію, яка відбувається за законами естетичних перетворень у процесі сприйняття й переживання духовних цінностей. Художні образи відрізняються за видами мистецтва, психологічними та психофізичними критеріями їх сприйняття, масштабністю, мірою умовності та онтологічним статусом.

Як правило, види мистецтва поділяють на зорові й слухові, просторові й часові. Внаслідок цього вирізняється специфіка так званих образотворчих мистецтв: живопис, графіка, скульптура, архітектура, художня фотографія (яка приєдналась до цієї групи в останнє століття), і виражальних: музика, мистецтво слова, театр, кіно.

Музичні твори, кінофільми, спектаклі, твори слонесного мистецтва ми сприймаємо протягом відповідного часу. Образи графіки, живопису, архітектури не рухаються, не змінюються в часі. Вони статичні. Таким чином, першу групу мистецтв відносять до часових, динамічних, другу – позачасових, статичних. А так як останні ще й закріплені у відповідному матеріалі та формі і знаходяться у просторі, то їх також називають просторовими мистецтвами.

Зупинимось тепер докладніше на особливостях художньої мови різних видів мистецтва. Так, для образотворчого мистецтва найголовнішим мовним засобом виразності є малюнок. У широкому розумінні це поняття охоплює майже всі сторони якісного відтворення предметного світу: відображення форми

об'єкту, об'ємне і просторове її моделювання (передача пластики, перспективи, пропорцій). Малюнок, зокрема в живопису, доповнюється світлотіньовими і кольоровими традиціями, а також іншими засобами виразності, що взаємодіють між собою в цілісній композиції. Саме композиція дає можливість реципієнту йти від одного прошарку форми до іншого, від первісних значень до смислів, до узагальненого змісту, а потім повертатись знову до окремих деталей.

Які ж особливості притаманні художній мові окремих видів образотворчого мистецтва? Перш за все, звернемося до найтипівіших із них -- графіки, живопису та скульптури, що на відміну від архітектури і декоративно-прикладного мистецтва, які мають і художньо-естетичну, і утилітарну функції, спрямовані в основному на відтворення естетичної функції.

Художня мова графіки звертається до нас за допомогою мобільного, скупого і простого засобу – олівця. Художній зміст, а часом і змістові нашарування передаються за допомогою штриха, розчерку, швидкої лінії. Крім контурної лінії, в техніці графіки використовується світлотіньова або кольорова пляма й фон паперу – основного матеріалу цього виду мистецтва.

Розгорнутий сюжет, часто пов'язаний з літературною основою, має живопис. Провідною ознакою художньої мови живопису є використання кольору. Без нього живопис просто не існує, адже писати кольором фактично означає “живописати”. В цей термін традиційно вкладається смисл передачі безпосередньої реальності, яка ототожнюється з поняттям “конкретність”, а “конкретність” – з поняттям “зображальність”.

Досить своєрідним видом образотворчого мистецтва є скульптура. Їй якнайбільше властива домінанта гальмування (статичність). Цьому сприяє сам матеріал скульптури: що може бути інертнішим за камінь, дерево, глину?

Від означених видів образотворчих мистецтв відрізняються архітектура та декоративно-прикладне мистецтво. Вони

характеризуються перш за все доцільністю, адже, насамперед, виконують утилітарну функцію.

Проте, рішення цих практичних завдань завжди пов'язане з художньою творчістю. В архітектурі – зі створенням архітектурного образу, який виражає певний зміст. Засоби виразності архітектурної мови досить різноманітні. Найважливіші з них – це загальна композиція окремої будівлі або ансамблю, її поєднання з навколишнім середовищем, гармонійне сполучення частин та цілого, використання оздоблювальних матеріалів, кольору, декоративних елементів та ін.

Декоративно-прикладне мистецтво вже своєю назвою свідчить про певну біфункціональність: його твори задовольняють і художньо-декоративні, і утилітарні потреби. Декоративно-прикладне мистецтво має перш за все прикладне, практичне значення, проте засоби його художньої мови багаті й різноманітні. Це ми бачимо на прикладі речей повсякденного вжитку – посуду, меблів, одягу, різноманітних прикрас, дитячих іграшок тощо.

У розкритті сутності театрального мистецтва та специфіки впливу його художньої мови на розвиток естетичної свідомості особистості доцільно звернутися до феномена гри. Адже саме ігрова природа театру надає йому виняткової ролі у художньо-творчому вихованні учнів різних вікових груп, оскільки найважливіші види діяльності людини так чи інакше пов'язані з грою, якій притаманні різноманітні життєві функції.

Гра задовольняє потребу у відпочинку й релаксації, її можна розглядати як попереднє тренування перед серйозною справою; у грі можна побачити форму задоволення нереалізованих бажань, необхідну для суб'єкта компенсацію одноманітної діяльності, вправу на самовдосконалення тощо. Отже, гра є поняттям з багатьма гранями смислу і охоплює найрізноманітніші сфери людського існування.

Естетичний потенціал гри знаходить своєрідне виявлення у сфері художньої творчості, що впливає на формування естетичної культури особистості за допомогою ігрових моментів обрядів, свят, різних форм народного театру, зокрема балагану, цирку, театру ляльок. Саме грою називають мистецтво музикантів, грою в її чистому вигляді є танець, ігровий чинник притаманний творчим процесам пластичного мистецтва. Але найбільш органічним і цілним є зв'язок між грою і театром. Гра – основна характерна ознака художньої мови театрального мистецтва.

Найскладнішою і найвиразнішою художньою мовою відрізняється музичне мистецтво. Музиці властива єдність крайніх протилежностей – майже необмежені можливості емоційної конкретизації стикаються з відсутністю предметного зображення, хронології подій, що потребує асоціативного доповнення образного змісту. Здавен відмічалися і такі парадоксально полярні якості музики, як її безпосередня емоційність і спорідненість зі сферою абстрактно-логічного мислення; її здатність об'єднувати людей в єдиному пориві, єдиному почутті й водночас апелювати до найпотаємніших сфер людської індивідуальності. Цим пояснюється гідна подиву широчінь діапазону світу музики, особливості її функціонування не лише як самостійного виду мистецтва, а й у якості складової інших видів художньої творчості та навіть елемента побуту.

Надзвичайна масовість музики та її глибока ліричність, інтимність, безпосередність, сила її емоційного впливу і щонайвища інтелектуальність набувають виняткової вагомості в контексті сучасних завдань естетичного виховання особистості засобами художньої мови.

Таким чином, розглянувши специфічні мовні особливості різних видів мистецтва та головні відмінності їхнього впливу на реципієнта, ми дійшли висновку, що художня мова є впливовим засобом формування естетичної свідомості особистості,

а розуміння її специфіки допомагає сприймати твори мистецтва більш повно, багатогранно та вагомо уможливорює процес виховання молоді засобами мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білецький О. П. “Мова образотворчих мистецтв” – К.: Радянська школа, 1973.
2. Бучинський С. Л. “Основи грамоти з образотворчого мистецтва” – К.: Радянська школа, 1981.
3. Дейнека М. Г. “Уроки образотворчого мистецтва в 6 класі” – К.: Радянська школа, 1989.
4. Эйляш И. И. – “Балет народов СССР” – М.: Знание, 1977.
5. Кабалецький Д. Б. “Про трьох китів та інші цікаві речі”-К.: Музична Україна, 1973.
6. Кузина В. С. “Методика преподавания изобразительного искусства в 1-3 классах” – М.: Просвещение, 1979.
7. Кузнецова Л. С. “Бесіди про образотворче мистецтво та архітектуру. Про мову архітектури, скульптури, живопису” – К.: Радянська школа, 1989.
8. Неменский Б. О. “Мудрость красоты” – М.: Просвещение, 1987.

I. Klimchyk

Art language as means of formation of aesthetic consciousness of the person

In article features of art language of various kinds of art and means of its influence for formation of aesthetic consciousness of the person are considered.